

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.2>
УДК 340.115

ДІЯЛЬНІСНА ТЕОРІЯ ПРАВОЗНАВСТВА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Білозьоров Є.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник директора Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7824-6786>
e-mail: b_e@ukr.net*

Білозьоров Є. В. Діяльнісна теорія правознавства: загальна характеристика.

Стаття присвячена загальній характеристиці діяльнісної теорії як складової правознавства, теорії, за допомогою якої можна інтерпретувати правові явища. Наголошується, що методологічним засобом пізнання права може бути діяльнісна теорія, яка на сьогодні, не стала предметом комплексного пізнання. Відзначається, що психологія уже тривалий час розглядає теорію діяльності як складову частину гносеології свого предмету, а в межах вітчизняної правничої науки не проводилось комплексне дослідження діяльнісної теорії як складової правознавства.

Акцентується увага на трьох складових теорії діяльності, що дозволяють розглядати її як можливу складову правознавства. Першою важливою характерною рисою діяльнісної теорії є об'єкт. Об'єктом діяльнісної теорії як складової правознавства є правові явища як явища динамічні. Другою важливою характерною рисою діяльнісної теорії є зміст. Діяльнісна теорія є системою знань про правові явища. Ці знання дозволяють розкрити сутність, функціонування та тенденції розвитку правових явищ. Третьою важливою характерною рисою діяльнісної теорії є понятійно-категоріальний апарат. Відзначається, що терміносистема теорії діяльності значною мірою включає терміни, властиві буденній мові, така особливість терміносистеми теорії діяльності не стала на заваді можливості її використання при поясненні психологічних явищ.

Резюмується, що подальший розвиток національної системи права, спрямований на входження до європейської правової культури, передбачає зміну парадигми сприйняття права, інтерпретації правових явищ. Одним з важливих засобів забезпечення ефективності права, подолання правового догматизму є діяльнісна теорія правознавства. Потенційні гносеологічні можливості теорії діяльності у царині права визначаються притаманністю людській природі прагненню до діяльності, співжиття в умовах правопорядку, пов'язаністю права з людською психікою. Діяльнісна теорія правознавства може бути засобом інтерпретації правових явищ як явищ динамічних. Соціальна природа права обумовлює змінюваність права, яке має відповідати тим відносинам, що регулюються правовими нормами. Діяльнісна теорія правознавства дозволяє з'ясувати виникнення, функціонування правових явищ та тенденції їх розвитку.

Ключові слова: діяльність, методологія права, об'єкт діяльності, теорія діяльності, право, правознавство, психологічна школа права, психологія, соціокультурність права.

Biloz'orov YE. V. Jurisprudence activity based theory: general characteristics.

The article is devoted to general characteristics of the activity based theory as a constituent of jurisprudence, a theory by means of which legal phenomena can be interpreted. It is emphasized that the activity based theory could be methodological means of knowledge of law that has not become the subject of comprehensive knowledge at present. It is noted that psychology has long considered the theory of activity as a constituent part of the epistemology of its subject, but there were not conducted comprehensive research of the activity based theory as a component of jurisprudence within the domestic legal science.

Attention is paid on three components of the theory of activity allowing us to consider it as a possible constituent of jurisprudence. The object is the first crucial feature of the activity based theory. Legal phenomena

as dynamic phenomena are being the object of the activity based theory that in turn is a component of jurisprudence. The second important characteristic feature of the activity based theory is the content. The activity based theory is a system of knowledge about legal phenomena. This knowledge allows revealing the essence, functioning and legal phenomena's development tendencies. The third significant characteristic feature of the activity based theory is the conceptual and categorical apparatus. It is noted that the terminology of the theory of activity largely includes terms inherent in everyday language, and such a feature of the theory of activity terminology has not interfered with the possibility of its use in explaining psychological phenomena.

It is summarized that the further national legal system development aimed at entering the European legal culture involves a change in the paradigm of perception of law, and interpretation of legal phenomena. One of the important means of ensuring the effectiveness of law and overcoming legal dogmatism is the jurisprudence activity based theory. The potential epistemological possibilities of the theory of activity in the field of law are determined by the inherent human nature of the desire for activity, coexistence in law and order, and the connection of law with the human state of mind. The jurisprudence activity based theory can be a means of interpreting of legal phenomena as dynamic phenomena. The social nature of law determines the variability of law that should correspond to the relations governed by legal norms. The jurisprudence activity based theory allows finding out legal phenomena's origin, functioning and trends in their development.

Key words: activity, methodology of law, object of activity, theory of activity, law, jurisprudence, psychological school of law, psychology, social culture of law.

Постановка проблеми. В умовах подальшого становлення України як демократичної, правової держави, що реалізує свій вектор розвитку на долучення до європейського співтовариства та остаточний розрив зв'язків з Росією, важливого значення набуває потреба переосмислення наріжних положень правознавства. Оскільки і до сьогодні національна система права зберігає багато рудиментів у царині права (згадаємо лише «права людини і громадянина» замість людських прав та прав громадянина, «права та обов'язки людини» замість людських прав та обов'язків держави, «верховенство правового закону» замість правовладдя, «інтереси служби» замість виконання службових обов'язків, «пересічна людина» замість людина як основна цінність та багато ін.). Доречно також відзначити і парадоксальну ситуацію щодо «випереджання» законодавства рівня розвитку правничої науки, на що вказує закріплення у вітчизняному законодавстві положень і про людину як основну цінність, і про верховенство права, і про керування суддями принципом верховенства права; натомість у значній частині наукових статей використовуються інші, вказані вище понятійно-категоріальний апарат (властивий нормативістському підходу до розуміння права).

Зміна правничої парадигми вимагає зміни і методологічного інструментарію, що використовується для гносеології правових явищ, оскільки загальновідомим є факт, що для пізнання предметів і явищ необхідно застосовувати відповідні епістемологічні засоби, інакше отримані результати не будуть відповідати вимогам достовірності та об'єктивності та будуть мати ненауковий характер.

При цьому важливим саме для правознавства є позбавлення від багатьох положень, що носять догматичний характер. Так, у цьому контексті згадаємо наявність різних понять, що позначають фактично одне явище: «право-система права-правова система» (право не можна розглядати як не систему, відтак і право є системою; зауважимо, що ми не говоримо про спільність змісту понять «право» та «правова родина»). Або намагання розмежувати людські права та свободи людини (до цього слід додати виокремлення об'єктивного та суб'єктивного права).

Важливим методологічним засобом подолання догматизму в царині права може бути діяльнісна теорія, яка на сьогодні, не стала предметом комплексного пізнання, що і визначає актуальність обраної тематики.

Стан опрацювання проблеми. Як ми відзначили, на сьогодні проблематика діяльнісного підходу у правознавстві залишається недостатньо дослідженою. Існують лише поодинокі роботи, в яких автори акцентують увагу на потенційних можливостях діяльнісного підходу для пізнання окремих правових явищ.

Серед вітчизняних авторів, у чийх роботах висвітлюються окремі аспекти означеної тематики, варто відзначити В. Бакуменка, В. Боняк, С. Гусарева, О. Мінченко, Н. Рибки, І. Сердюк, Д. Тихомирова, О. Тихомирова, В. Федоренка та ін.

Так, не можемо не згадати слова В. Федоренка про те, що «діяльнісний метод передбачає дослідження проблем теорії і практики конституційного права України виходячи з того, що саме діяльність

суб'єктів конституційного права породжує, змінює, припиняє та поновлює певні види конституційних правовідносин» [1, с. 51]. На думку цього науковця, як бачимо, діяльнісний підхід може бути засобом пізнання конституційно-правових явищ, виходячи з іманентності їм діяльнісного контексту (як у аспекті джерела походження та форми буття).

Слід також вказати і на доволі обгрунтовану позицію С. Гусарева щодо можливостей «застосування категорії «діяльність» як пояснюючий принцип або метод пізнання у сфері правових досліджень. Це можуть бути дослідження, присвячені вивченню окремо взятої особи, колективу осіб, стану взаємодії служб, підрозділів, установ, а також питання, пов'язані з функціонуванням соціально-правового інституту, галузі правових робіт, якості нормативної бази діяльності, проблемам реалізації права, забезпечення режиму законності тощо» [2, с. 32].

Однак, на сьогодні в межах вітчизняної правничої науки не проводилось комплексне дослідження діяльнісної теорії як складової правознавства, що посилює актуальність обраної теми.

Метою статті є навести загальну характеристику діяльнісної теорії як складової правознавства.

Виклад основного матеріалу. Перед викладенням основних положень роботи наголосимо на тому, що діяльнісна теорія доволі активно використовується в царині психологічної науки. Більш того, переважно в межах психології і була сформована ця теорія. Хоча методологічний потенціал досліджуваної теорії може ефективно використовуватися й у інших гуманітарних науках. «Теорії діяльності можна ефективно використовувати для вдосконалення і розвитку різних сфер соціальної практики (політики, економіки та виробництва, профілактичної медицини, військової справи і освіти), теорія діяльності, з точки зору її використання в соціальній практиці, виступає як інструментальна система проектування, конструювання, програмування (проектування виокремити як основний засіб розвитку соціальної практики), діяльнісний підхід до соціальної практики формує систему практико-орієнтованих наук проектно-програмного типу» [3, с. 101].

Відтак, послуговуючись сформованою в межах психологічної науки діяльнісною теорією, охарактеризуємо діяльнісну теорію як складову правознавства, приділивши увагу дескрипції основним положенням, які визначають її зміст та спрямованість гносеологічних можливостей у царині права.

Першою важливою характерною рисою діяльнісної теорії є об'єкт. *Об'єктом діяльнісної теорії як складової правознавства є правові явища як явища динамічні.*

Право існує (проявляється) у відносинах між членами суспільства. Поза межами суспільних відносин, комунікацій між людьми право не існує. Цілком слушно з цього приводу наголошує А. Кучук, що завдяки соціологічному типу розуміння права набули концептуального оформлення положення про «живе право» і «мертве право». Соціологічна школа права надала пояснення того, чому існують нормативно-правові акти, приписи яких не реалізуються у суспільних відносинах, «більш того, чому суспільство не бажає їх реалізації і суб'єкти правозастосування не вживають заходів з їх реалізації» [4, с. 183].

Окрім цього варто також відзначити, що саме через діяльність людини (яка – діяльність – у сучасному суспільстві можлива тільки через комунікацію з іншими членами соціуму) відбувається становлення людини, розвиток її особистості. Відтак, певною мірою можна стверджувати, що людській природі іманентна діяльність. У свою чергу, ця діяльність повинна відбуватися відповідно до певних правил «співжиття» - до вимог права; інакше у суспільстві буде хаос. І, відповідно, не можна буде реалізувати положення про людину як основну цінність. При цьому і саме вироблення таких правил має комунікативний характер: «Для Т. Гоббса визначальною умовою свідомого життя громадян виступають саме договірні відносини. Тільки коли люди домовляються, розподіляючи між собою права й обов'язки, вони здатні діяти свідомо, розуміючи наслідки своїх вчинків» [5, с. 27].

Доцільно також відзначити і соціокультурну природу права) та відповідно правових явищ). Важко заперечити той факт, що існують особливості національного права. Фактором чого і є соціокультурна природа права. Доволі чітко відмінності у праві простежуються на рівні правових родин (типів правової системи). Але ж і культура має «діяльнісний» характер, що посилює аргументацію щодо можливостей використання діяльнісного підходу в межах правознавства.

Таким чином, властивість людській природі схильності до діяльності та прагнення до упорядкування соціального життя за допомогою права робить можливим використання положень діяльнісної теорії для інтерпретації правових явищ.

Другою важливою характерною рисою діяльнісної теорії є зміст *Діяльнісна теорія є системою знань про правові явища. Ці знання дозволяють розкрити сутність, функціонування та тенденції розвитку правових явищ.*

Цей аспект діяльній теорії тісно пов'язаний з попереднім. Так, означений вище соціокультурний характер права, що пов'язує його з культурою та аксіологією (які, у свою чергу, є результатом людської діяльності) стає основою для гносеології правових явищ саме через призму діяльності людини у соціумі. При цьому, як відзначають вітчизняні науковці, «сприйняття права як цінності є необхідною умовою існування права. ...Право з аксіологічної точки зору – це не лише необхідний засіб соціального регулювання, але і соціальна цінність, соціальне благо» [6, с. 36, 38]. «Неуніверсальність культур, цивілізацій, а значить і права (яке слід розглядати як елемент культури, а не сукупність норм, прийнятих державою) вказує на важливу методологічну складову дослідження правових явищ – правовий поліцентризм» [4, с. 39] – вказує А. Кучук.

Епістемологічні можливості діяльній теорії в царині права посилюються і через зв'язок права з людською психікою (черговий раз відзначимо, що діяльній теорія початково сформувалась саме у межах психологічної науки). Наголосимо, що саме як явище психіки розглядав право відомий правник, випускник Київського університету Л. Петражицький. «Л.І. Петражицький відкрив перспективи для розуміння нової теорії права. ...Поняття інтуїтивного права виникає в тих випадках, коли море народного гніву стає сильнішим і страшнішим під ударами правової совісті, коли «усуперемагаючий смерч нового права дробить прогнилі скелі старого порядку»» [7, с. 121]. Акцентуємо увагу на тому, що ми не поділяємо повною мірою усі основні положення психологічної теорії права, але не заперечуємо і їх важливе значення для інтерпретації багатьох правових явищ. Так, на сьогодні доволі актуальними залишаються питання правової свідомості, суб'єктивної сторони правової поведінки тощо.

У контексті нашого дослідження вкажемо і на зв'язок цілеспрямованої діяльності та людської психіки. Більш того, воля, яка є визначальною для діяльності, виступає одним з структурних елементів психіки.

Пізнання діяльності, обмеження окремих її видів, стимулювання інших може стати фактором з'ясування окремих тенденцій розвитку правових явищ.

Третьою важливою характерною рисою діяльній теорії є понятійно-категоріальний апарат.

Варто відзначити, що такі терміни, що розкривають зміст діяльній теорії, як суб'єкт діяльності, об'єкт діяльності, засоби діяльності, мета діяльності, уже сьогодні є складовою правознавства. Так, аналіз складу правової поведінки, структури правовідносин, правотворчої та інших форм правової діяльності використовує саме понятійно-категоріальний апарат, сформований в межах теорії діяльності.

Хоча не можна не відзначити, що значна частина цього апарату є здобутком й інших гуманітарних наук – соціології, психології, політології та ін., що ніякою мірою не вказує на відсутність особливої термінології. Особливо якщо взяти до уваги той факт, що лише відбувається становлення діяльній теорії як складової правознавства.

Наприкінці ХХ століття Ч. Толман, розглядаючи проблематику застосування діяльній теорії у науковому дискурсі східних і західних держав, вказав на окремих труднощах понятійно-категоріального апарату цієї теорії, що обумовлено наступним: значною мірою англійські еквіваленти цієї терміносистеми фактично завжди є словами буденної мови. Відтак існує небезпеки того, що наукові можливості діяльній теорії діяльності не будуть імплементовані в межах англійських суспільств [8, с. 14-20].

Однак, вкажемо, що така особливість терміносистеми теорії діяльності не стала на заваді можливості її використання при поясненні психологічних явищ.

Висновки. Таким чином, подальший розвиток національної системи права, спрямований на входження до європейської правової культури, передбачає зміну парадигми сприйняття права, інтерпретації правових явищ. Одним з важливих засобів забезпечення ефективності права, подолання правового догматизму є діяльній теорія правознавства. Потенційні гносеологічні можливості теорії діяльності у царині права визначаються притаманністю людській природі прагненню до діяльності, співжиття в умовах правопорядку, пов'язаністю права з людською психікою.

Діяльній теорія правознавства може бути засобом інтерпретації правових явищ як явищ динамічних. Соціальна природа права обумовлює змінюваність права, яке має відповідати тим відносинам, що регулюються правовими нормами. Діяльній теорія правознавства дозволяє з'ясувати виникнення, функціонування правових явищ та тенденції їх розвитку.

Водночас, означена тематика потребує подальшого комплексного дослідження, у тому числі й у контексті формування терміносистеми цієї теорії.

Список використаних джерел:

1. Федоренко В. Л. *Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні*. Київ: НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. 64 с.
2. Гусарев С.Д. Діяльнісний підхід у структурі методології сучасного правознавства. *Альманах права*. 2011. Вип. 2. С. 29-33.
3. Рибка Н.М. Сучасні теорії діяльності: проблеми типологізації. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2017. №1 (38). С. 100-108.
4. Кучук А.М. *Теоретичні основи правового поліцентризму*: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
5. Юдін З.М. Злет ідеї суспільного договору (Т. Гоббс і Дж. Локк) та сучасний контрактивізм. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т.1. С. 27-31.
6. *Онтологія, аксіологія, антропологія, етнологія філософсько-правових вчень* / За заг. ред. В.В. Кузьменка. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2015. 246 с.
7. Атоян О.М. Суперечки про межі правосвідомості: багатозначність явища. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. 29. С.119-126.
8. Tolman Ch. The Basic Vocabulary of Activity Theory. *Multidisciplinary Newsletter for Activity Theory*. 1988. №1/2. P. 14-20.